

RIKSANTIKVARENS BYSTRATEGI 2017-2020

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Klima- og miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført, og har i denne sammenheng et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

Tittel:
Riksantikvarens
Bystrategi 2017-2020

© Riksantikvaren 2017
www.ra.no

ISBN: 978-82-75-74116-3 (trykt)
ISBN: 978-82-75-74117-0 (PDF)

Design: Riksantikvaren

Omslagsbilder:

Akershus festning, foto: Dagfinn Rasmussen, Riksantikvaren

Balkonger på Grünerløkka, foto: Mette Eggen, Riksantikvaren

Baklandet Skydsstation, foto: Leidulf Mydland, Riksantikvaren

Indre gårdsplass i Oslo, foto: Leidulf Mydland, Riksantikvaren

Skudeneshavn, foto: Cathrine Skredderstuen Rolland, Riksantikvaren

Stavanger, foto: Leidulf Mydland, Riksantikvaren

Christiania Torv, foto: Anders Amlo, Riksantikvaren

Skien, foto: ukjent, Riksantikvaren

DOGA, Oslo, foto: Leidulf Mydland, Riksantikvaren

Bilder i strategien uten navngitt fotograf: Leidulf Mydland, Riksantikvaren

Forord

Viktige deler av en nasjons historie er knyttet til byene, hvordan de er utformet, og hvor de ligger. Mange byer har en lang historie, og noen av disse fortellingene går helt tilbake til middelalderen. Dagens byer bærer med seg sporene etter historien, både i form av gatenett og eiendomsstruktur, bygninger og bygningsmiljøer. Det er disse kulturminnene og kulturmiljøene som karakteriserer byen og gir den særpreg og egenart.

Plasser, torg og bygninger av ulik alder har stor opplevelsesverdi for innbyggere og besøkende. Kulturarven som byene er bærer av, er også viktig for identitet, samhold og tilhørighet. Den er en ressurs for besøkende og alle som bor i byen, den skaper attraktive bymiljøer, og den gir grunnlag for reiseliv og næringsutvikling.

Målet om en bærekraftig by- og samfunnsutvikling innebærer krav om korte reiseavstander, økte byggehøyder og energieffektivisering. Befolkningsvekst i de større byene, utbygging og fortetting gjør at verneverdige bygninger og historiske bymiljøer ofte settes under press. Samtidig som de større byene opplever krav om utbygging, taper mange mindre byer og historiske bymiljøer attraktivitet i konkurranse med etablering av forretninger og annen virksomhet utenfor bykjernene. Funksjonstømming og utflytting representerer også en utfordring for bevaring av kulturminner og kulturmiljø.

Hvordan man møter disse utfordringene, vil være avgjørende for bymiljøet og de urbane kvalitetene i fremtiden. Dagens byutvikling tilfører nye fortellinger til byenes historie, men må samtidig ivareta de fortellingene som allerede er der. Kulturminnene og kulturmiljøene i byene bør forvaltes i et langsiktig perspektiv og samtidig tas i bruk som ressurser og fellesgoder for å utvikle et godt samfunn og attraktive byer.

En langsiktig og bærekraftig forvaltning av de historiske bymiljøene forutsetter at de gamle bygningene brukes og pleies, og at de historiske bygningsmiljøene fortsatt oppleves som attraktive bomiljøer med tilstrekkelige service- og forretningsfunksjoner.

Gjennom denne strategien ønsker Riksantikvaren å bidra til god forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer i alle byer, til beste for samfunnet, kommunen, innbyggere, besøkende og næringsdrivende.

Oslo, mars 2017

Med hilsen

Jørn Holme

Innhold

INNLEDNING	5
Strategiens status	5
Hva strategien omfatter	7
Utfordringer	7
Mål	8
STRATEGIER	10
Mangfoldet og byenes egenart skal bevares og videreføres	10
Kulturarv skal forvaltes i lys av sin samfunnsmessige verdi	10
Kvalitet skal vektlegges på alle nivåer – fra planer til enkeltbygg	10
Hvilken bevaringsløsning som velges, skal reflektere hvilke verdier som skal ivaretas	11
Forvaltningen skal være tidlig, tydelig og løsningsorientert	11
Kulturarv skal brukes som ressurser i utviklingen av klimavennlige byer	12
Kulturminnene skal være rustet til å møte klimaendringene	12
Arbeidet skal gjennomføres med gode prosesser og medvirkning	12
Kunnskapen om forvaltning av kulturarv i byer skal styrkes	13
ANBEFALINGER	15
Historiske bymiljø av vesentlig regional og nasjonal verdi	15
Bylandskap, blå og grønne områder	16
Byrom, gater og samferdsel	16
Områder som preges av funksjonstømming og utflytting	16
Knutepunktutvikling og transformasjonsområder	17
Høyhus, signalbygg og fellesskapets bygninger	17
Kulturarv og klima	17

Innledning

De overordnede politiske styringsdokumenter vektlegger byenes plass og betydning i samfunnsutviklingen. St.meld. nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner* og Meld. St. 35 (2012–2013) *Framtid med fofeste* vektla betydningen av kulturminner i byer og tettsteder. Det ble fremhevet at kulturminner er en del av kvaliteten, attraktiviteten og kontinuiteten i omgivelser i stor endring, og at kulturmiljøene oppleves som viktige for trivsel og identitet. Det er derfor store nasjonale interesser knyttet til byene.

Det er et mål å sikre en bærekraftig by- og samfunnsutvikling. Vi står i dag overfor store utfordringer når det gjelder miljø og klima. Det grønne skiftet og bærekraft er grunnpilarene i en fremtidsrettet byutvikling. Bevaring og bruk av de ressursene kulturminner og kulturmiljøer representerer i byene, er viktig i denne sammenhengen.

I regjeringens nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging (fastsatt ved kgl.res. av 12. juni 2015) er kulturarv trukket frem som et viktig tema i arbeidet med å skape attraktive bymiljøer. Det vektlegges at god arkitektur, historiske bygninger og bymiljøer bidrar til stedsidentitet og positive opplevelser av sentrum, og er ressurser for å utvikle attraktive byer.

Dette er også nedfelt i de statlige planretningslinjene for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging, hvor det heter: *I planleggingen skal det tas hensyn til overordnet grønnstruktur, forsvarlig overvannshåndtering, viktig naturmangfold, god matjord, kulturhistoriske verdier og estetiske kvaliteter, og at kulturminner og kulturmiljøer bør tas aktivt i bruk som ressurser i by- og tettstedsutviklingen (Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging, fastsatt ved kgl.res. av 26. september 2014, pkt. 4.7).*

Med dette som utgangspunkt har Riksantikvaren utarbeidet en strategi for forvaltningens arbeid med kulturarv i byer, omtalt som Riksantikvarens bystrategi.

STRATEGIENS STATUS

Bystrategien inneholder Riksantikvarens strategier og anbefalinger for forvaltning av kulturarv i byer. Strategien skal ikke forstås som statlige retningslinjer, men anbefalinger hvor Riksantikvaren tidlig og tydelig signaliserer hva

Vårt forhold til byer preges av både fornuft og følelser. Tilbørighet bygges gjennom tilstedeværelse over tid. Kulturminner og eksisterende bebyggelse er derfor en vesentlig del av byens puls og bidrar til gjenkjenning og forankring.

Den moderne bærekraftige byen,
Miljøverndepartementet 2013, s. 20.

Definisjoner

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som en del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.
Utdrag fra kulturminneloven § 1.

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Utdrag fra kulturminneloven § 2.

Kulturarv omfatter alle materielle og immaterielle uttrykk for menneskelig aktivitet gjennom tidene. De ikke-fysiske sporene finner vi i kunnskap og kunnskapsprosesser om bruk og utvikling av kulturarven. Dette knytter seg for eksempel til materialvalg, tradisjonshåndverk, bruk og vedlikehold av objekter og omgivelser, samt fortellinger som er nær forbundet med de fysiske objektene. Begrepet kulturarv rommer også prosesser knyttet til vurdering og utvalg av kulturminner, kulturmiljøer og landskap av betydning for menneskene på stedet.

Bryggene i Trondheim. Bygningsrekken er av stor nasjonal verdi, men fremtidig bruk er utfordrende. Foto: Riksantikvaren

vi mener er gode grep for å sikre kulturminneinteresser i byene. I strategien legger vi vekt på områder som er av nasjonal interesse, herunder Riksantikvarens NB!-register, og de anbefalingene som gis, er et signal til kommunal- og regional kulturminneforvaltning om tålegrensen for tiltak i de viktigste historiske bymiljøene.

Riksantikvaren vil også utarbeide en handlingsplan med tiltak som skal følge opp denne bystrategien. Handlingsplanen vil bli utformet som et separat dokument og følger ikke som vedlegg til bystrategien.

Riksantikvaren skal som direktorat for kulturminneforvaltningen sørge for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført. Direktoratet har et overordnet faglig ansvar for kommunenes, fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Riksantikvaren har myndighet til å avgjøre hvorvidt kulturminner og kulturmiljøer er av nasjonal interesse. Riksantikvaren har også innsigelsesmyndighet og myndighet til å dispensere etter kulturminnelovens bestemmelser for automatisk fredete kulturminner, samt fatte vedtak om dispensasjon for tiltak på fredete statlige bygninger og anlegg. Riksantikvaren skal være pådriver og rådgiver for bruk av kulturminner og kulturmiljø som ressurser i by- og tettstedsutvikling for å skape levende bymiljøer og kvalitet i omgivelsene.

Fylkeskommunene og Sametinget er regionale kulturminnemyndigheter. De har også veiledningsansvar overfor kommunene innen planlegging, herunder by- og tettstedsplanlegging. Fylkeskommunen har gjennom sitt delegerte ansvar en viktig rolle både i å se til at nasjonale forventinger til regional og kommunal planlegging blir oppfylt, og at kulturminneinteresser og -verdier blir ivaretatt i kommunal planlegging.

Kommunene har ansvar for bruk og vern av ressurser i sin samfunns- og arealplanlegging, og for å forvalte kulturminner, kulturmiljøer og landskap i plan- og byggesaksbehandlingen. Kommunen er planmyndighet lokalt og skal se til at arealplanlegging og byutvikling ivaretar overordnede samfunnsinteresser. Både områdeplaner og kommune(del)planer er viktige styringsredskap for å legge til rette for hensiktsmessig og bærekraftig utvikling, samtidig som interessene knyttet til kulturminner og historiske bymiljøer blir ivaretatt. Kommunene har også ansvar for å identifisere viktige kulturminner og kulturmiljøer, og sikre disse gjennom kommunale planvedtak, jf. kgl.res. av 12. juni 2015.

Hva er en by?

Det er ulike definisjoner på hva som er en by. I denne strategien brukes begrepet *by* om et tettbebygd og mer eller mindre avgrenset geografisk område av en viss størrelse og/eller viktighet. Karakteristiske trekk for en by er tett bebyggelse, forholdsvis stor befolkning, et næringsliv dominert av handel, håndverk og administrasjon, og begrenset vekt på jordbruk. I Norge omtales ofte byliknende strøk og tettsteder som sentrum for en kommune. Juridisk var norske byer tidligere definert som bykommuner, i motsetning til landkommuner.

Urbanisering

I denne strategien brukes begrepet *urbanisering* som en betegnelse for de forskjellige prosessene som er forbundet med forflytting av mennesker, markeder og aktiviteter fra rurale til bymessige områder. Begrepet brukes også om de prosessene som forsterker byenes karakter, modernisering og utvikling.

Bærekraftig utvikling

Dette begrepet blir brukt om utvikling som imøtekommer behovene til dagens generasjoner uten å redusere mulighetene til kommende generasjoner for å dekke sine behov. Bærekraft må vurderes ut fra de økonomiske, miljømessige, kulturelle og sosiale sidene ved samfunnsutviklingen. <http://www.fn.no/Tema/Baerekraftig-utvikling>

Bærekraft og byutvikling

Fagrådet for bærekraftig bypolitikk (MD/KMD 2013) anbefalte å styrke byene og øke kvalitetene i etablerte bymiljøer. De skriver at: *Det er ikke bærekraftig at eksisterende bebyggelse fraflyttes, blir stående tom eller rives. Derfor må det legges til rette for byomdanning ved gjenbruk, og fortetting gjennom transformasjon. Byspredning fører til at bestående kvaliteter forsvinner og at verdier går tapt.* (s. 13). Rådet pekte også på viktigheten av å *lette presset på de mest attraktive byområdene og stimulere til investeringsvilje i mindre utviklede byområder* (s. 44).

Klimautviklingen vil gi mer storm og uvær. Dette er utfordrende for bevaring av kulturminner. Bildet viser storm på Sand i Ryfylke. Foto: Tor J. Jørgensen

Strategien vil også være nyttig for statlige sektormyndigheter som Statsbygg, Forsvarsbygg og andre statlige etater og foretak. Den vil dessuten være nyttig for utbyggere, eiendomsutviklere, eiere og andre aktører, da den gir viktig informasjon om hva som bør tas hensyn til og vektlegges i byutvikling og arealplanlegging.

HVA STRATEGIEN OMFATTER

Strategien omfatter den historiske byen med bevarte bygninger, gater, plasser og grøntanlegg. Strategien omfatter ikke kulturlag, spor og bygningsrester som finnes under overflaten. Flere byer har avgrensede områder med kulturlag under bakken fra middelalderen. Disse er det viktig å forvalte på en god måte. Samtidig har de et formidlingspotensiale og dette bør man ta hensyn til som en ressurs i byutviklingen. Vi viser til Riksantikvarens faglige program for middelalderarkeologi (2015), Norsk standard NS 945:2009, *Kulturminner – krav til miljøovervåking og undersøkelse av kulturlag* og Byggforskerien 721.305 (2010), *Bygging på kulturlag i middelalderbyene*.

UTFORDRINGER

Folketallet i Norge øker, og byene vokser. De fire største byene og storbyregionene vokser mest og raskest. Sterk befolkningsvekst i de største byene og byregionene medfører press på arealer og infrastruktur (<http://www.byerogdistrikter.no/vekstkraftige-bo-og-arbeidsmarkeder-i-hele-landet-2/>). Frem til 2030 forventes det en økning i befolkningsveksten på 30 % rundt de fire største byene Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger. Regjeringens mål i et bærekraftsperspektiv er kompakte byer og tettsteder med korte transportavstander («Bymiljø og bærekraftige byer», Regjeringen.no, 10. oktober 2016). En kompakt byutvikling kan være bærekraftig i lys av energi- og transportøkonomi, men kan også være utfordrende. Tiltak på eksisterende bygninger, på- og tilbygg og krav om fortetting kan true kulturminneverdiene. Den fysiske kulturarven og det den representerer, settes under press ved kraftig fortetting eller ved dårlig tilpasning mellom nytt og gammelt.

Norske byer har få høyhus eller svært store bygninger. Noen unntak er kirker og rådhus som markerer seg i høyden. De historiske byene har ofte et hierarki der bygninger med offentlige og viktige funksjoner ruver. Høyhus kan enkelte steder være et virkemiddel for å fortette byene. Samtidig kan disse høyhusene og andre større bygg lett komme i konflikt med bylandskapet og andre kulturhistoriske verdier i byene.

I enkelte byer svekkes sentrumets betydning for handel- og servicenæringer til fordel for bilbasert handel utenfor sentrum og netthandel. Det er også tendenser til at noen av de historiske bymiljøene mister sin attraktivitet som bomiljø. Dette resulterer i synkende eiendomspriser, lavere leieinntekter, tomme boliger og gryende forfall. Endringene som skjer, kan undergrave vitaliteten i disse områdene og muligheten for fremtidig bruk og bevaring av bymiljøet.

Bygg- og anleggsbransjen er i hovedsak orientert mot nybygging. Det synes å være en større vilje og evne til å investere i nybygg enn i vedlikehold og forbedringer av eldre bygninger. Vekt på nybygg og manglende fagkompetanse på eldre bygninger er også en stor utfordring for god transformasjon og ny bruk av bygninger i historiske bymiljøer.

Klimaendringene vil påvirke byer og tettsteder med mer ekstremvær som storm og kraftig regnvær med påfølgende flom-, ras- og vindskader. Dette kan få alvorlige konsekvenser for kulturminner og kulturmiljøer.

Om bevaring og utvikling

Begrepsparet *bevaring* og *utvikling* har historisk innenfor kulturminnevernet stått i motsetning til hverandre ved at utvikling i stor grad var en trussel mot vern av kulturminner. Denne dikotomien er imidlertid i ferd med å slå sprekker. Dette gjelder også for bevaring av kulturminner i byene og hvilke krefter som styrer byutviklingen. Forholdet mellom bevaring og utvikling kan grovt inndeles i fire hovedfaser:

- 1 Før ca. 1975 handlet det mest om bevaring eller utvikling, enten–eller (Venezia-charteret 1964).
- 2 Etter det europeiske arkitekturvernåret i 1975 vokste det frem et behov for å ta tak i både bevaring og utvikling, side om side (Amsterdam-erklæringen 1975).
- 3 Utover på 1990-tallet ble det stadig mer aktuelt å arbeide med integrerte løsninger som bevaring gjennom utvikling og se på kulturarven som en ressurs (Granada-konvensjonen 1985, Washington-charteret 1987).
- 4 I tillegg til å være en ressurs er kulturarven i dag stadig oftere en motor i byutviklingen, og motsetningsforholdet er dermed snudd til utvikling gjennom bevaring (Den europeiske landskapskonvensjonen 2004, Faro-konvensjonen 2005, Unescos «Recommendation on Historic Urban Landscapes» 2011).

Oppføring av nye boliger på mindre, ledige tomter i eksisterende bymiljøer kan være en god fortettingsstrategi og styrke opplevelse og lesbarhet. Slike infillprosjekter er også krevende, og trenger god kvalitet og tilpasning til omkringliggende bebyggelse. I dette eksempelet er høyden utfordrende. Foto: Ivan Brodey

Også energieffektivisering av eksisterende bebyggelse for å bidra til mer klimavennlige byer kan være utfordrende dersom tiltakene ikke er tilpasset bygningene. Kunnskap om hvordan ulike energieffektiviseringstiltak kan gjøres både på forskjellige bygningstyper og på områdenivå i byer og tettsteder, er etterspurt og manglende i dag.

Mange historiske kulturmiljøer er knyttet til historiske veier og transportårer. Gater og streder, plasser og torg har vært og er viktige møteplasser i byene. Etterkrigstidens bilbaserte byutvikling har medført økt trafikkbelastning, og miljø- og opplevelsesverdien av mange sentrumsområder er svekket på grunn av dette.

I mange byer planlegges og gjennomføres det utbygging av vei og jernbane mellom den historiske byen og fjorden, eller utfylling og utbygging i tidligere sjø- og havneområder. Slike tiltak kan svekke opplevelses- og bruksverdien til de historiske bymiljøene og redusere muligheten for fremtidig bevaring.

Undersøkelser har vist (NIKU oppdragsrapport 31/2016) at mange bykommuner mangler oppdaterte kommune-, område- eller reguleringsplaner for sine bymiljøer. Dette er planer som skal angi retning og mål for byutvikling, og samtidig sikre kulturminneverdiene. Konsekvensen er at plan- og byggesaksbehandlingen i enkelte kommuner i stor grad gjøres ved dispensasjoner fra eksisterende planer, noe som fremgår av KOSTRA-rapporteringen. I slike saker er kunnskapsgrunnlaget om eksisterende kulturminne kvaliteter ofte manglende eller svakt, og konfliktpotensialet er stort.

I mange byer er byutviklingen ofte prosjektbasert, og planforslagene er fremmet av utbyggere. Dette representerer en stor utfordring for en helhetlig og langsiktig byutvikling.

MÅL

Kulturminnene og kulturmiljøene i byene skal forvaltes i et langsiktig perspektiv og samtidig tas i bruk som ressurser og fellesgoder for å utvikle et godt samfunn og attraktive byer. Dette skal gjøres ved både å styrke vernet og videreføre eksisterende kvaliteter i de viktigste historiske bymiljøene.

Samtidig er det et mål å styrke kulturminnens rolle og betydning i det grønne skiftet og åpne for utvikling og transformasjon der dette er mulig. Det er også et mål at kulturminneforvaltningen skal være tidlig, tydelig og løsningsorientert i sitt arbeid, og at beslutninger skal skje med gode prosesser og bred medvirkning.

Plan- og bygningsloven om kvalitet:

Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det får en god arkitektonisk utforming i samsvar med sin funksjon etter reglene gitt i eller i medhold av denne lov.

§ 29-1. Utforming av tiltak.

Ethvert tiltak etter kapittel 20 skal prosjekteres og utføres slik at det etter kommunens skjønn innehar gode visuelle kvaliteter både i seg selv og i forhold til dets funksjon og dets bygde og naturlige omgivelser og plassering.

§ 29-2. Visuelle kvaliteter.

Ved endring av eksisterende byggverk, oppussing og rehabilitering skal kommunen se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart. § 29-2 gjelder tilsvarende.

§ 31-1. Ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk.

Bioforsk, Holtevegen 70, Tromsø. Statlig listeført verneklasse 2, ikke regulert til bevaring. Oppført 1928 som forsøkslåve, senere brukt som laboratoriebygning/kontorbygning/bibliotek, nå barnehage. Tilbygget er kommet etter verneplanen og utfordrer verneverdiene knyttet til den eldre bygningen.

Foto: Åse Dammann, NIKU

AMFI Brotorvet senter er oppført ved den eldre trehusbebyggelsen i Stathelle og svekker i stor grad opplevelsesverdien knyttet til dette miljøet. Både plassering, utforming og volum kontrasterer den bevaringsverdige bebyggelsen på en uheldig måte.

Foto: Kristin Bakken, Riksantikvaren

Veit på Røros. Våre byer er av svært forskjellig karakter, med ulike kvaliteter som fordrer ulike løsninger. Foto: Riksantikvaren

Strategier

MANGFOLDET OG BYENES EGENART SKAL BEVARES OG VIDEREFØRES

Kulturminner og kulturmiljøer av ulike karakter, funksjon, stil, materialbruk og alder er et utgangspunkt for byenes særpreg og historie. I forvaltningen av kulturarven i byene er det viktig at mangfoldet av kulturminner ivaretas.

Samtidig er det viktig å ivareta den egenarten som kjennetegner mange av byene, den historiske (ofte homogene) byggeskikken, de karakteristiske trekkene ved bebyggelsen og bebyggelsesstrukturen som definerer byen og gir den et særpreg.

Ivaretagelse av byenes historiske egenart og verdi (integritet) må både baseres på bevaring av eldre bebyggelse og på at man ved nye tiltak (nybygg, påbygg og tilbygg) viderefører de egenskapene og kvalitetene som kjennetegner det historiske bymiljøet. Dette gjelder særlig i de viktigste historiske bymiljøene (NB!-områdene). I de samme områdene skal lokal byggeskikk og regional egenart tillegges vesentlig betydning. I enhetlige, homogene områder skal kontrasterende uttrykk som ikke viderefører kulturmiljøets kvaliteter, unngås.

I enkelte tilfeller er det også ønskelig å gjenskape og rekonstruere kvaliteter som er gått tapt. Slik byreparasjon kan være aktuelt når bygninger går tapt i brann, og/eller når man skal gjenoppføre bygninger på tomter hvor det tidligere har stått bygninger som har inngått i et helhetlig bymiljø.

KULTURARV SKAL FORVALTES I LYS AV SIN SAMFUNNSMESSIGE VERDI

Kulturarven representerer viktige verdier, goder og felles ressurser for samfunnet i dag – og i fremtiden. Opplevelsesverdi, identitetsverdi, symbolverdi og kunnskapsverdi er viktige sider av kulturarvens samfunnsmessige verdi og betydning. Kulturminner og kulturmiljøer gir dessuten grunnlag for gode bomiljøer, levende lokalsamfunn, verdiskaping og økonomisk utvikling. Kulturarven kan også bidra til å øke byers omdømme og konkurransekraft, til å tiltrekke arbeidskraft og besøkende, og til merkevarebygging.

Selv om kulturminnene har høy nytteverdi, må den instrumentelle bruken balanseres mot et langsiktig vern. Dette innebærer at vi skal forvalte kulturarven og de mange ulike verdiene den representerer som ressurs for fremtidige generasjoner, og at vår bruk av kulturarven ikke skal ha et kortsiktig gevinstperspektiv.

KVALITET SKAL VEKTLLEGES PÅ ALLE NIVÅER – FRA PLANER TIL ENKELTBYGG

Gjennom langsiktig og god arealplanlegging skal kulturminner og kulturmiljøer sikres og utviklingsbehov ivaretas. Oppdaterte, helhetlige arealplaner og kommunale kulturminneplaner er viktige redskap for å sikre kulturarven i byene og en bærekraftig byutvikling.

Gjennom regulerings- og byggesaksbehandling skal god arkitektonisk utforming, gode visuelle kvaliteter og respekt for omgivelsene ivaretas. Ved nybygg, påbygg og tilbygg skal det legges vekt på kvalitet og at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre,

Integritet

Unesco anbefaler (HUL, 2011) at begrepet *integritet* benyttes i vurderinger av hvordan historiske kulturmiljøer forholder seg til endringsprosesser.

Knøsesmauet i Bergen er karakteristisk for gateløp i den historiske trehusbebyggelsen i byen. Brostein i samspill med tett småskalabebyggelse skaper både gode byrom og gode boområder.

Foto: Siv Nytrøen Leden, Riksantikvaren

Gjenreisningsarkitekturen i Kristiansund gir byen særpreg og karakter. Byplanen for gjenreisningen la vekt på siktakser, gateutforming og møteplasser.

Foto: Lene Buskoven, Riksantikvaren

Dette nybygget i Trondheim har fått kommunens byggeskikkpris for vellykket tilpasning. Bygget tar blant annet opp dimensjonene og takformen i omkringliggende bygg. Foto: Riksantikvaren

så vidt mulig blir bevart. Plan- og bygningsloven § 29 og § 31-1 angir det samme og er viktige bestemmelser for å opprettholde og videreføre de kvalitetene som knytter seg til de historiske byene.

I de viktigste historiske byrommene er det avgjørende med høy kvalitet i arkitekturen og god tilpasning til eksisterende bebyggelse. Nye bygninger som er funksjonelle, av høy kvalitet og som bidrar til gode omgivelser, vil kunne bli fremtidens bevaringsverdige kulturminner og kulturmiljøer.

HVILKEN BEVARINGSLØSNING SOM VELGES, SKAL REFLEKTERE HVILKE VERDIER SOM SKAL IVARETAS

Det er viktig å avklare hva som skal tas vare på, og begrunnelsen for dette. Verdier og kvaliteter som tilskrives bygningen eller miljøet, skal være premiss-givende for vernestrategier og fysiske bevaringsløsninger. For eksempel vil kilde- og kunnskapsverdi versus opplevelsesverdi gi ulike føringer for hvilken bevaringsløsning som er mest egnet for å ivareta bygningen eller bygningsmiljøets verdi. Hvorvidt et kulturminne har lokal, regional eller nasjonal verdi, er også viktig i vurderingen av vernestrategi og bevaringsløsning.

Dette innebærer at et bredt spekter av virkemidler og ulike bevaringsstrategier skal vurderes som aktuelle – alt fra fredning og regulering til hensynssone, til radikal transformasjon og fasadebevaring.

FORVALTNINGEN SKAL VÆRE TIDLIG, TYDELIG OG LØSNINGSORIENTERT

Tidlig avklaring og tydelig kommunikasjon av kulturminneverdiene vil legge grunnlaget for gode løsninger, og er en forutsetning for at kulturminneforvaltningen skal være forutsigbar i plan- og byggesaker.

Kulturminneforvaltningen skal også avklare handlingsrommet i hver enkelt sak, tydeliggjøre begrensninger og muligheter, og konkretisere hvilke konsekvenser dette vil få for tiltaket. Tidlige avklaringer er forutsetninger for effektive og gode planprosesser.

Kulturminneforvaltningen skal også være løsningsorientert, ta del i arealplan- og byutviklingsarbeid, og gi råd og samarbeide med de involverte aktørene. Data om kulturarven skal være åpne og lett tilgjengelige for politikere, planleggere, utbyggere og allmennheten.

Nytt bygg på Grünerløkka i Oslo. Bygningen kontrasterer med den tilstøtende bebyggelsen, men høy kvalitet i fasadeutforming, materialvalg og et tilpasset volum gjør prosjektet akseptabelt.

Foto: Riksantikvaren

Godt Brød AS på Sølberget i Stavanger. Arkitekt Helen og Hard. Godt eksempel på infill, hvor det lille nybygget på en positiv måte kontrasterer med tilstøtende bebyggelse og i volum underordner seg dette.

Foto: Siv Egeli, Stavanger kommune

Bevaring av fasader i Tollbodgaten i Kristiansand. Fasadene mot Tollbodgaten ble bevart samtidig som det ble åpnet for transformasjon av det indre kvartalet. Dette er ikke en optimal løsning, men en løsning som kan velges dersom alternativet er rivning og nybygg, og der fasadene er viktige for en helhetlig opplevelse av kulturmiljøet.

Illustrasjon: Christiansholm Eiendom / arkitekt Ragnhild Hald

Markens gate 12 A

Tollbodgaten 15

Tollbodgaten 15 A

Tollbodgaten 17

Tollbodgaten 19

Tollbodgaten 21

Tollbodgaten 23

Kirkegaten 15

KULTURARV SKAL BRUKES SOM RESSURSER I UTVIKLINGEN AV KLIMAVENNLIGE BYER

I et klimaperspektiv er det viktig at utviklingen av byene bidrar til det grønne skiftet. Det grønne skiftet handler i korte trekk om å redusere klimagassutslippene og å utnytte ressursene bedre på veien mot et fornybart og bærekraftig samfunn. Godt vedlikehold, bruk, gjenbruk og forbedringer av eksisterende bygninger og kulturmiljøer bidrar til å redusere klimagassutslippene. Sanering, fortetting og mer intensiv bruk av byområder med lav utnyttelsesgrad og lite hensiktsmessige bygninger kan også være viktige tiltak for en mer bærekraftig byutvikling. En god balanse mellom intensivt bruk av arealene og bevaring er viktig både for å fremme det grønne skiftet og for bevaring av kvaliteter i kulturmiljøene.

KULTURMINNENE SKAL VÆRE RUSTET TIL Å MØTE KLIMAENDRINGENE

Økte klimabelastninger gjør at godt og riktig vedlikehold og forebyggende tiltak vil være enda viktigere nå enn tidligere. Det bør utarbeides risiko- og sårbarhetsvurderinger for historiske bymiljøer og bevaringsverdig bebyggelse. Disse bør følges opp med god håndtering og tiltak når skader allikevel skjer. Forvaltningen bør samarbeide tett med andre sektorer for å utvikle god beredskap og for å planlegge og gjennomføre forebyggende tiltak.

ARBEIDET SKAL GJENNOMFØRES MED GODE PROSESSER OG MEDVIRKNING

Allmennheten blir i stor grad påvirket av tiltak i byene og bør derfor involveres i prosessene som avgjør hva som skal tas vare på, og hvordan dette kan gjøres. Forvaltningen skal bidra til at det blir gjennomført gode prosesser – prosesser som både ivaretar hensyn til medvirkning, åpenhet og effektiv saksbehandling.

Det er viktig at forvaltningen bidrar med kunnskap om byutvikling og bevaring i åpne og konstruktive debatter, og stimulerer til engasjement i lokalsamfunnet. Omforente resultater er ikke bare avhengig av ryddighet og transparens, men også av at resultatene har legitimitet og forankring hos de involverte aktørene. Åpenhet og medvirkning handler også om at tiltak, planer og planlagte byutviklingstiltak illustreres og formidles slik at konsekvensene blir tydelige for alle.

Turnhallen i Oslo er et eksempel der verneverdiene blant annet har vært knyttet til opplevelsesverdier. Etter en brann i 1988 ble det indre av bygget totalskadd, og et nytt bygg er gjenoppført bak den bevarte fasaden. Foto: Riksantikvaren

Medvirkning

Det er viktig at det offentlige kulturminnearbeidet preges av medvirkning og av åpenhet for ulike tilnæringer, perspektiver og historier. Faro-konvensjonen, landskapskonvensjonen og Unescos arbeid med historiske byer vektlegger alle en bred og åpen medvirkning, både i planlegging, verdisetting og vektning av kulturarv.

Bryggen i Bergen var foreslått revet. I dag er bygningsrekken en del av verdensarven. Foto: Riksantikvaren

KUNNSKAPEN OM FORVALTNING AV KULTURARV I BYER SKAL STYRKES

Bevaring, bruk og utvikling av kulturarv er komplekse oppgaver som forutsetter kunnskap, tverrfaglig kompetanse, kunnskapsdeling og kunnskapsutvikling på alle forvaltningsnivå, og mellom offentlige og private aktører, nasjonalt og internasjonalt.

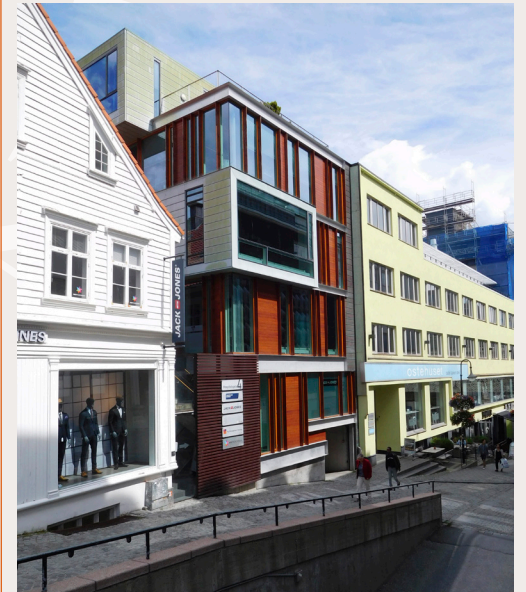
Det er viktig at kunnskap bygges og deles, ikke bare innenfor kulturminneforvaltningen, men også hos planleggere, arkitekter, utbyggere og andre aktører. Nettverk og ulike fysiske eller digitale møteplasser som tilrettelegger for kunnskapsdeling, formidling og dialog om ny kunnskap og kunnskapsbehov, er viktig.

Flom på Feda. Mer nedbør gir hyppigere og kraftigere flommer som kan ramme historisk bebyggelse.
Foto: Erno Langeris

Biblioteket og konserthuset Stormen i Bodø. De to bygningene viderefører mange av de kvalitetene som kjennetegner gjenreisningsarkitekturen som ble bygget etter krigen.
Foto: Morten Delbæk

Infillbebyggelse i Stavanger som på en god måte binder sammen funkishuset og den eldre trebygningen.
Foto: Riksantikvaren

Den godt bevarte jugendarkitekturen gir Ålesund historisk karakter.
Foto: Cornelis Horn Evensen, Riksantikvaren

sana-as.no

BEDRIFTSLEGER
SJØMANNLEGER

KIROPRAKTISK KLINIKK

51 89 60 55

51 93 86 90

Skansen 19

ALDE
NTE

Anbefalinger

HISTORISKE BYMILJØ AV VESENTLIG REGIONAL OG NASJONAL VERDI

- I byene er fasader mot gatene «veggene» i bybildet. Opplevelsesverdiene som er knyttet til de historiske bymiljøene og gateløpene, skal vektlegges, ivaretas og videreføres ved nye tiltak.
- I de best bevarte bymiljøene av vesentlig regional og nasjonal verdi, herunder NB!-områdene, er det ønskelig å styrke bevaringen og sikre at verdiene og kvalitetene videreføres ved nye tiltak.
- I NB!-områdene og andre bymiljøer av nasjonal og vesentlig regional verdi skal kulturmiljøene behandles som en helhet hvor nye tiltak bør innordne seg eksisterende bebyggelse. Nye tiltak skal videreføre områdets særpreg. Viktig i denne sammenhengen er byggehøyder og volum. God formgiving, materialvalg og farger er også svært viktig for å sikre samspill mellom gammelt og nytt.
- Verdifulle bygninger med historisk fasade og konstruksjon, og originale elementer som vinduer, dører, gerikter, fasadekledning og taktekkingsmateriale, og bygninger som inngår som viktige elementer i et helhetlig bygnings- og gatemiljø, skal søkes bevart. Ved nødvendig fornyelse skal bygningselementer tilpasses husets opprinnelige byggestil og materialbruk.
- Bebyggelsesmønster og kvartalsinndeling, gateløp, smug, allmenninger og tomteinndelinger er en viktig del av byenes historie, og bør bevares og videreføres.
- Ved oppføring av nye bygninger som viderefører steden historisk byggeskikk, skal kvalitet i utforming vektlegges. Med kvalitet menes materialer med varighet, god formgiving, bygningsteknisk detaljering og god håndverksmessig utførelse. De nye bygningene skal ikke representere en svekkelse av kulturmiljøets verdi og integritet.
- Ved brann eller annen uopprettelig skade i bevaringsverdige, enhetlige bymiljøer bør ny bebyggelse enten gjenoppbygges som kopier på dokumentert grunnlag eller i samsvar med anbefalingene ovenfor.
- Der det er gjennomført uheldige tiltak som har svekket verdien av viktige kulturmiljøer, kan det gjennomføres byreparasjon. Dette kan være tilbakeføring eller oppføring av nye bygninger som viderefører den lokale, historiske byggeskikken og ivaretar miljøets egenart og opplevelsesverdi. Om mulig skal rekonstruksjon skje på dokumentert grunnlag.
- Viktige kulturminner i bymiljøer som ikke er av nasjonal interesse og omfattet av NB!-registeret, bør sikres vern og ivaretas gjennom kommunale planer. I disse områdene kan det være noe større handlingsrom når det gjelder utforming, materialvalg, byggehøyder og volum. Hensynet til viktige enkeltbygg og kulturmiljøer bør ivaretas i plan- og byggesaker.

Bygg som kontrasterer med det omkringliggende bygningsmiljøet, har i ettertid ofte vist seg å fungere dårlig. Her fra Risør. Foto: Riksantikvaren

Nybygg som sterkt kontrasterer det omkringliggende miljøet i Stavanger sentrum. Foto: Riksantikvaren

Tilbygg i Levanger som i stor grad svekker verdien av den gamle rektorboligen. Foto: Trond Blikø/Trønderavisa

Tilbygget til denne boligen i Drøbak er et godt eksempel på videreføring av byggeskikk og materialbruk. Foto: Per-Willy Færgestad

BYLANDSKAP, BLÅ OG GRØNNE OMRÅDER

- Karakteristiske landskapsformasjoner og visuelle sammenhenger mellom historiske bygninger er viktig for opplevelsen av byen og for forståelsen av historiske sammenhenger. Kvalitetene i landskapsrommet, herunder sjø- og vannarealer og grøntområder, skal ivaretas og være en viktig premisse for byutviklingen. Gateløp som er åpne mot sjøen, er et eksempel på dette, og slike løp bør ikke lukkes igjen.
- Karakteristiske bysilhuetter som er av betydning for det historiske bylandskapet, og topografiske trekk som er karakteristiske i bybildet, bør opprettholdes for å bidra til gjenkjennelse, særpreg og opplevelse.
- Utbygging og utfylling av sjø- og havneområder og anleggelse av vei og jernbane som visuelt og funksjonelt skiller den historiske byen fra sjøen, og som dermed svekker bruken, opplevelsen og forståelsen av bymiljøet, bør unngås.
- Gjenåpning av bekker og elver kan styrke historiske bymiljøer og landskapsopplevelsen, og bidra til bedret overvannshåndtering.

BYROM, GATER OG SAMFERDSEL

- Tilpasning av byene til gående, syklist og offentlig transport er et viktig tiltak for å få til det grønne skiftet. Tilpasning og utforming bør gjøres med respekt for historiske gater og byrom, og bør bidra til å ivareta og utvikle det historiske særpreg.
- Universell utforming skal legges til grunn også i historiske miljøer og ved tiltak på historiske bygninger.
- Etablering eller oppgradering av vei, jernbane og annen ny infrastruktur må ikke svekke verdiene av de viktigste historiske byrommene og -miljøene, hverken fysisk eller opplevelsesmessig.
- Gode møteplasser og offentlige byrom gjør byene attraktive for innbyggere og tilreisende. Oppgradering av gater, plasser og andre byrom er viktig for å ivareta disse kvalitetene.

OMRÅDER SOM PREGES AV FUNKSJONSTØMMING OG UTFLYTTING

- Kommunene og øvrig kulturminneforvaltning bør bidra til stimulering, vitalisering og aktivitet i de historiske kulturmiljøene, slik at kulturarven blir brukt som en ressurs for en positiv byutvikling.
- Det bør legges til rette for ny bruk av eldre bebyggelse der det opprinnelige bruksformålet ikke lenger er hensiktsmessig, samtidig som kulturminnet og kulturmiljøets viktigste særpreg og kvaliteter ivaretas.
- Fortetting i form av stedstilpasset infill og byreparasjon kan være viktige tiltak for å vitalisere historiske bymiljøer.
- Utvikling av bakgårder kan være nødvendig for å skape bedre boligkvalitet, men eldre bakgårdsbebyggelse bør også vies særskilt oppmerksomhet som en viktig del av det historiske bygningsmiljøet.

Oslo sporveiers gamle logo viser silhuetten av Akershus festning, en viktig del av bylandskapet i Oslo.

Gamle Stavanger. Helhetlige bygningsmiljøer omfatter også gatebelegg, belysning og annen uteroms-møblering, som er viktig å ivareta i byutviklingen.
Foto: Riksantikvaren

Christiania Torv i Oslo er et forbilledlig eksempel på byreparasjon og tilpasning mellom gammelt og nytt.
Foto: Riksantikvaren

KNUTEPUNKTUTVIKLING OG TRANSFORMASJONSOMRÅDER

- I transformasjonsområder bør kulturhistorisk viktige bygninger, gateløp, kvartalsstrukturer, eldre kaianlegg, bryggefronter og lignende ivaretas. De gir området særpreg og spennende kvaliteter.

- Kulturminner som er viktige for forståelsen av området og viktige identitetsmarkører, bør bevares og tas i bruk som ressurser i utviklingen av knutepunkt- og transformasjonsområder.

HØYHUS, SIGNALBYGG OG FELLESSKAPETS BYGNINGER

- Det frarådes å plassere høyhus på steder som markant endrer bylandskapet, og som svekker viktige topografiske orienteringspunkter. Høyhus bør heller ikke plasseres på steder hvor disse vil svekke betydningen av og synligheten til andre historiske bygg som rådhus, kirker og viktige NB!-områder.

- Nye bygninger som avviker sterkt fra byens karakter og andre bygninger i høyde, lengde og volum, kan redusere opplevelsesverdien og bokvaliteten i historiske bymiljøer. Ved bygging av høyhus og andre bygninger som bryter med byens struktur og silhuett, må det avklares nøye hvor i byen slike bygg kan plasseres, og hvordan de vil virke i bylandskapet, bysilhuetten og byens akser.

- Fellesskapets bygninger omfatter blant annet kirker, rådhus, skoler, sykehus og stasjonsbygninger. Bygningenes funksjon og symbolverdi er ofte viktig for byens innbyggere. Det er av stor betydning at disse byggenes posisjon i bybildet ikke svekkes. Historiske, monumentale fellesskapsbygg bør fortrinnsvis brukes til offentlige, allmenntilgjengelige formål. Fortsatt bruk er i de fleste tilfeller en forutsetning for vern. Forvaltningen bør derfor bidra til å finne gode løsninger som sikrer videre bruk eller ny bruk til allmenntilgjengelig formål.

KULTURARV OG KLIMA

- Eksisterende byer og tettsteder representerer store verdier, og mellom 70 og 80 % av eksisterende bygningsmasse vil fortsatt være i bruk i 2050. Helhetlige livssyklusanalyser viser at rivning og nybygging ofte gir større klimagassutslipp enn bevaring og gjenbruk. I et bærekraftperspektiv er det viktig at eksisterende bygninger tas vare på, oppgraderes og brukes.

- For de fleste historiske bygninger er det behov for tiltak for å redusere klimabelastningene. Eldre bygninger er ofte lite energieffektive, men godt vedlikehold, riktige energitiltak og tilpasset oppgradering kan bidra til energieffektivisering. Dette bør gjøres slik at de kulturhistoriske verdiene blir ivaretatt.

- I bymiljøer med lav utnyttelsesgrad kan fortetting og infill være positive grep for å sikre en bærekraftig byutvikling. Det er imidlertid viktig at hensynet til bevaringsverdige bygninger og bymiljøer ivaretas.

- Forvaltningsplaner og risiko- og sårbarhetsvurderinger av historiske bymiljøer og bevaringsverdig bebyggelse bør inngå i forvaltningens arbeid for å møte klimaendringene.

- God håndtering av overflatevann i områder med historisk bebyggelse bør få særlig oppmerksomhet i forvaltning og utvikling av byene.

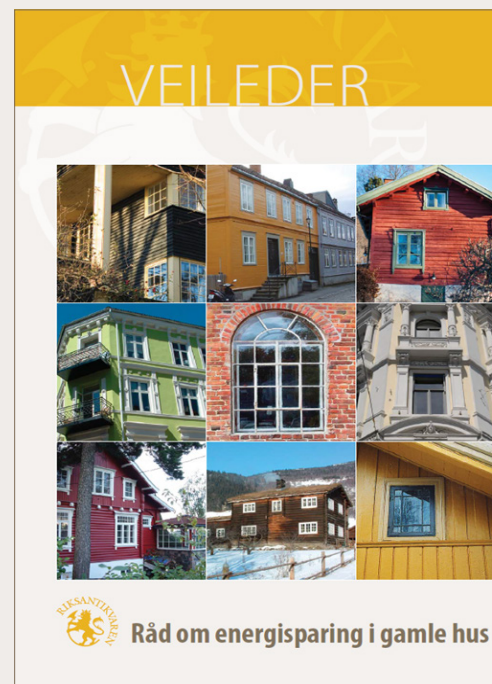
Skøyen stasjon i Oslo er en historisk viktig markør som bidrar til å definere et historisk knutepunkt.

Foto: Riksantikvaren

Høye bygg som bryter med omgivelsenes målestokk og dimensjoner, bidrar sjelden til å skape gode bymiljøer. Bildet viser rådhuset i Bergen.

Foto: Riksantikvaren

Riksantikvaren har laget en veileder om energisparing i gamle hus som er nyttig for både eiere, utbyggere og forvaltning. [Råd om energisparing i gamle hus](#)

REFERANSER

- Borge, Marianne (2016). *Dispensasjonspraksis i bevaringsområder. Analyse og vurdering av dispensasjonspraksis i Flekkefjord*. NIKU oppdragsrapport 31/2016. Oslo.
- Europarådet (1975). *Conservation of Europe's architectural heritage (Amsterdam-erklæringen)*. Recommendation 750 (1975). Congress on the European Architectural Heritage 21–25 October 1975.
- Europarådet (1985). *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. Granada.
- Europarådet (2000). *Den europeiske landskapskonvensjonen*. Firenze, Italia.
- Europarådet (2005). *Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet av 27. oktober 2005 (Faro-konvensjonen)*. Faro, Portugal.
- ICOMOS (1987). *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter 1987)*. Washington, D.C.
- ICOMOS (1964). *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964)*. IInd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments. Venezia.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2015). *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging: vedtatt ved kongelig resolusjon 12. juni 2015*. Oslo.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2014). *Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging*. Fastsett ved kgl. res. av 26.09 2014, jf. plan- og bygningsloven av 27. juni 2008, § 6-2. Oslo.
- Miljøverndepartementet (2013). *Den moderne bærekraftige byen*. Oslo.
- Meld. St. 35 (2012–2013). *Framtid med fotfeste*. Miljøverndepartementet. Oslo.
- Norsk standard (2009). *NS 9451:2009 – Kulturminner – krav til miljøovervåking og undersøkelse av kulturlag*. Oslo.
- Riksantikvaren (2015). *Faglig program for middelalderarkeologi. Byer, sakrale steder, befestninger og borger*. Oslo.
- Riksantikvaren (2013). *Veileder. Råd om energisparing i gamle hus*. Oslo.
- SINTEF Byggforsk (2010). *Bygging på kulturlag i middelalderbyene*. Byggforskserien 721.305. Trondheim.
- St.meld. nr. 16 (2004–2005). *Leve med kulturminner*. Miljøverndepartementet. Oslo.
- UNESCO (2011). *Recommendation on Historic Urban Landscapes*. Paris.

NETTSIDER VIST I TEKSTEN

NB!-registeret, nasjonale kulturhistoriske bymiljøer (2017), tilgjengelig fra:

<http://nb.ra.no/nb/index.jsf>

Bymiljø og bærekraftige byer (2016), tilgjengelig fra:

<https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/klima/innsiktsartikler-klima/bymiljo-og-barekraftige-byer/id2344800/>

Vekstkraftige bo- og arbeidsmarkeder i hele landet (2016), tilgjengelig fra:

<http://www.byerogdistrikter.no/vekstkraftige-bo-og-arbeidsmarkeder-i-hele-landet-2/>

Bærekraftig utvikling, tilgjengelig fra:

<http://www.fn.no/Tema/Baerekraftig-utvikling>

Kostra-rapportering kulturminner, tilgjengelig på:

https://www.ssb.no/natur-og-miljo/statistikker/miljo_kostra/aar/2016-06-30

Ny bruk av eldre industribebyggelse langs Akerselva i Oslo. Tilpasningen av bygningene er gjort på en måte som bygger videre på den eksisterende bebyggelsens karakter og særpreg. Dette er et godt eksempel på bruk og transformasjon av eldre bebyggelse. Foto: Ivan Brodey

RIKSANTIKVAREN